

Kulturhistorisk rapport

SBM1220 Flensted I Etape I-III

Låsby sogn, Gjern herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.01.06. Sb.nr. 31.

KUAS nr. 2010-7.24.02/SBM-0002

Kulturhistorisk rapport for udgravningen af tre etaper på i alt 2,2 ha syd for Flensted i forbindelse med etablering af motorvejen Hårup-Låsby. Der fremkom enkelte løsfund fra yngre stenalder, bebyggelse, gravplads og skåltegnssten fra yngre bronzealder, bebyggelse fra yngre romersk jernalder, senmiddelalderligt marksystem samt hørtørringsgruber fra historisk tid. Udgravningerne blev foretaget fra februar til maj 2013. Undersøgelserne blev udført af Skanderborg Museum. Daglig leder, Merethe Schifter Bagge.

Indhold

Abstract	3
Undersøgelsens forhistorie	4
Administrative data	4
Topografi, terræn og undergrund	5
Målesystem	6
Øvrige data	7
Udgravningsmetode	8
Undersøgelsens resultater	9
Yngre stenalder (3900-1700 f.Kr.)	9
Yngre bronzealder (1100-500 f.Kr.)	10
Bebyggelsen:.....	10
Gravpladsen K8:.....	12
Førromersk jernalder (500 – 1 f.Kr.).....	19
Yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder (175-549 e.Kr.)	23
Senmiddelalder og nyere tid	26
Fremtidigt arbejde på stedet.....	28
Litteraturliste:.....	29

Figur 1; Udgravningssituation fra marts 2013 på etape I.

Abstract

Ved undersøgelsen af de tre etaper på SBM1220 Flensted I fremkom der enkelte løsfund fra yngre stenalder, bebyggelse, gravplads og kultplads fra yngre bronzealder, bebyggelse fra yngre romersk jernalder, senmiddelalderligt marksystem samt hørtørringsgruber fra historisk tid.

Dateringer baseres delvist på typologi af huse, som understøttes af 34 C14-dateringer. De naturvidenskabelige dateringer er lavet på gravplads, huse, hegn og enkelte gruber. Desuden er der fundet en del keramik på lokaliteten, særligt fra slutningen af yngre bronzealder og førromersk jernalder. Slutteligt skal nævnes en større skåltegnssten, X99, fundet i sammenhæng med en gravplads fra yngre bronzealder.

Figur 2; Udgravningens helt særlige fund, skåltegnsstenen, beundres og diskuteres her af udgravningsholdet.

Undersøgelsens forhistorie

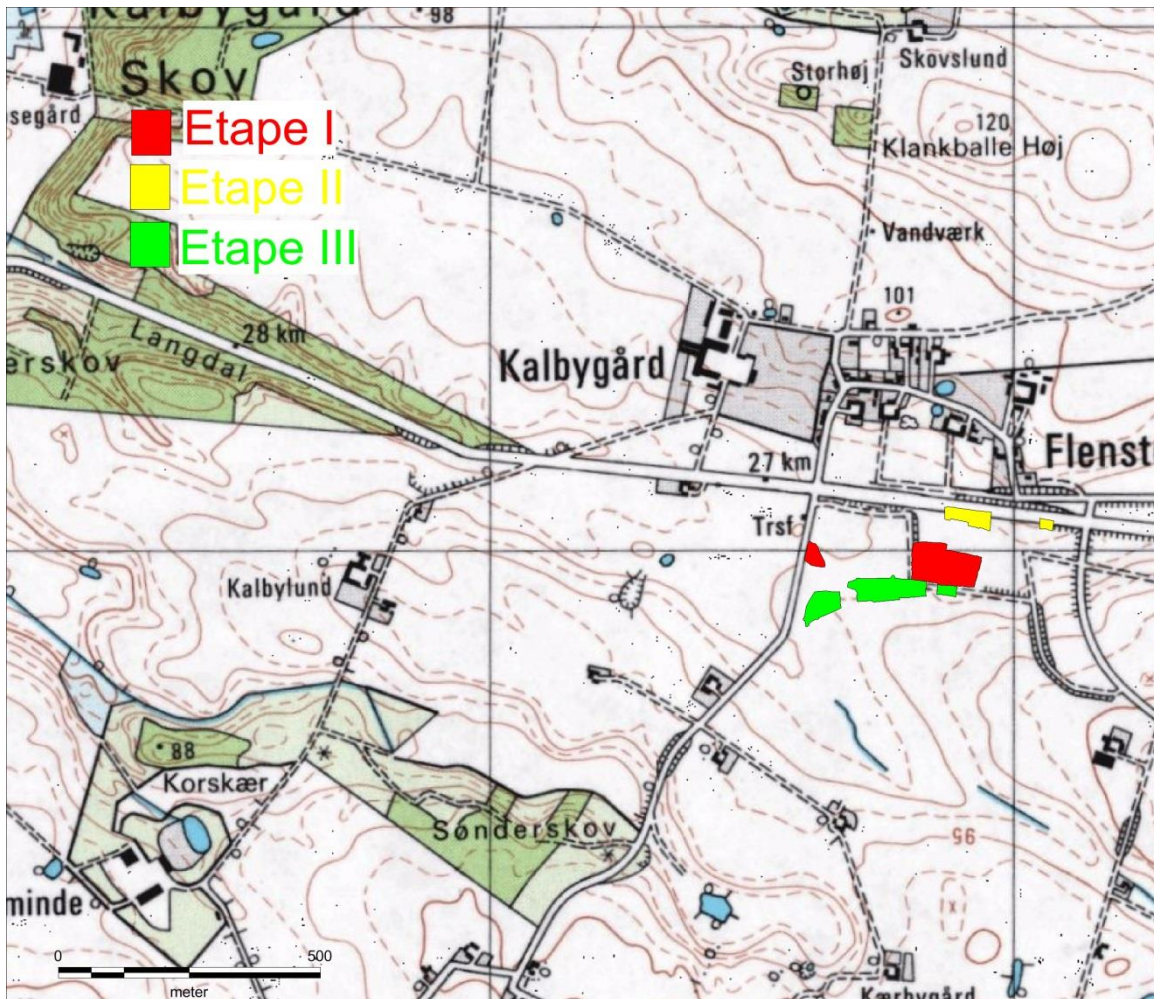
Udgravningerne er foranlediget af etablering af motorvejen mellem Hårup og Låsby, heraf ligeledes vejforlægninger og terrænreguleringer. De første forundersøgelser blev foretaget i år 2010.

I 2011 blev der ca. 1300 m vest for på SBM1219 Kalbylund I, sb. 30, udgravet ca. 4 ha med bl.a. en del førromersk bebyggelse, men også spor efter et vikingetidigt/middelalderligt grøftanlæg. I 2012/2013 blev der udgravet 5,4 ha ca. 700 m øst for Flensted. Det drejer sig om SBM1221 Bøgely I etape I-V, sb. 33, hvor der blev fundet massiv bebyggelse fra stort set hele jernalderen undtagen romersk jernalder. Der blev dog fundet gruber fra ældre romersk jernalder. Ca. 650 m NV for Flensted-gravningen er der ved råstofindvinding registreret bebyggelse fra yngre romersk jernalder på den udgravning der hedder SBM1131 Kalbygård Grusgrav, sb. 21. Knap 1200 m NV for Flensted, stadig i grusgraven, er der fundet massiv bebyggelse fra germansk jernalder. 800 m nord for Flensted gravningen ses tre gravhøje, sb.1, 2 og 3.

Ifølge Danmarks stednavne nr. 12 er "Flensted" nævnt for første gang i 1341. Forleddet kommer nok af "flint", som muligvis henviser til et mandnavn eller mængden af flint i jorden. Endelsen " -sted" hører hjemme i yngre jernalder og ældre vikingetid.

Administrative data

Den kulturhistoriske rapport dækker etaperne I, II og III, som alle blev udgravet fra februar til maj i 2013, dog blev der en uge i november 2012 udgravet det vestlige felt i etape I.

Figur 3; Oversigt over de forskellige etapers udstrækning. Kortbaggrund copyright Geodatastyrelsen. 4 cm kort.

Bygherre: Vejdirektoratet, Thomas Helsteds Vej 11, 8660 Skanderborg.

Ansvarlig for undersøgelsen: Skanderborg Museum, Adelgade 5, 8660 Skanderborg.

Dokumentationsmateriale bestående af fund, fotos, tegninger og beretning opbevares på Skanderborg Museum, Adelgade 5, 8660 Skanderborg

Topografi, terræn og undergrund

Flensted ligger omkring kote 84-86 over DNN, men selvom det er en højt kote, er det alligevel et af de laveliggende områder i et højt kuperet morænelandskab. Terrænet er dog forholdsvis fladt men hæver sig let mod syd i etape III. Muldtykkelsen er høj, særligt mod nord, hvor 1m er normalen. Det virker dog ikke umiddelbart til, at der er tilført materiale, men den store mængde

muld kan dog næppe være helt naturlig. På etape II, som er nordligst af felterne, ses der i et profilsnit op mod vejen, at anlæggene kan spores ret højt oppe i muldlaget (se nedenstående foto).

Figur 4; Foto af to stolper i hegnet K15, som støder helt op mod den gamle hovedvej. Øverst ses et kunstigt tilført lag, mens de nederste knap 70 cm ser uberørt ud. Stolpen længst mod vest har en stenskning, der kan følges ca. 30 cm op i muldlaget. Set fra S.

Undergrunden er varierende. Mod vest er der sandet ler mens der mod øst er leret sand, hvis ikke der er rent sand. Grusplamager forekommer.

Målesystem

Alle anlæg blev opmålt med GPS i projektionen zone 32, Euref89. Data blev efterfølgende digitaliseret i gis-programmet Mapinfo via ArkDigi. Ved gravpladsen K8 blev der udlagt lokalt målesystem i 1:20 med lokalt fixpunkt. Enkelte andre komplicerede anlæg er tegnet i lokalt målesystem i enten 1:10 eller 1:20. Der er desuden udført fotoopretning på enkelte anlæg samt 3D-visning på anlægget med skåltegnsstenen, X99.

Øvrige data

Udgravningerne forløb i følgende perioder:

Etape I: 19-21. nov. 2011 samt 28. feb.- 1. maj 2013.

Etape II: 29. april – 13. maj 2013

Etape III: 25. marts – 23. april 2013

Forårsvejret 2013 bestod af en mild opstart i begyndelsen af marts som hurtigt afløstes af en to uger lang frostperiode med sne og kolde vinde. Vi havde allerede nået at tage en hel del jord af etape I på dette tidspunkt, hvilket bestemt ikke var befordrende for udgravningen. Der blev lagt vintermåtter ud, så nogle anlæg kunne graves, men der var også enkelte dage, hvor alle var på museet. Da frosten gik af jorden var den øverste overflade selvfølgelig meget påvirket, og flere cm måtte fjernes med skovl før en reel flade fremtonede. Den øvrige del af foråret bestod af sol, byger og blæst.

Udgravningsholdet bestod af arkæologerne Anja Vegeberg Jensen, Kasper Rind, Nanna Kirkeby, Ditte Skov Jensen, Esben Klinker Hansen, Kåre Gyldenløve, Audur Halldorsdottir, Karl Hjalte Maack Raun, Morten Valdorf Rasmussen og Merethe Schifter Bagge (daglig leder).

Figur 5; Udgravning af et langhus fra yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder. Set fra Ø.

Udgravningsmetode

Det blev prioriteret at tage så meget muld af som muligt ad gangen for at få det bedste overblik over anlæggene. Efter muldafrømning måles fremkomne anlæg ind med GPS, hvorefter de digitaliseres i mapinfo. Udprintede planer medbringes i felten for notering af snit og andre detaljer. Stort set alle anlæg i etape I og III snittes og kun et fåtal er kun registreret i fladen.

Fund indsamles fra anlæggene. Der er i felten lavet en grovsortering i førromersk keramik, således at en del sideskår blev efterladt. Dette er beskrevet under hvert enkelt anlæg. Ved gravpladsen K8 blev der udlagt lokalt målesystem i 1:20 med lokalt fixpunkt. Enkelte andre komplicerede anlæg er tegnet i lokalt målesystem i enten 1:10 eller 1:20. Der er desuden udført fotoopretning på enkelte anlæg. Ved skåltegnstenen, X99, er der udført 3D fotografering som er behandlet i programmet Meclab ved Karl Hjalte Mack Raun.

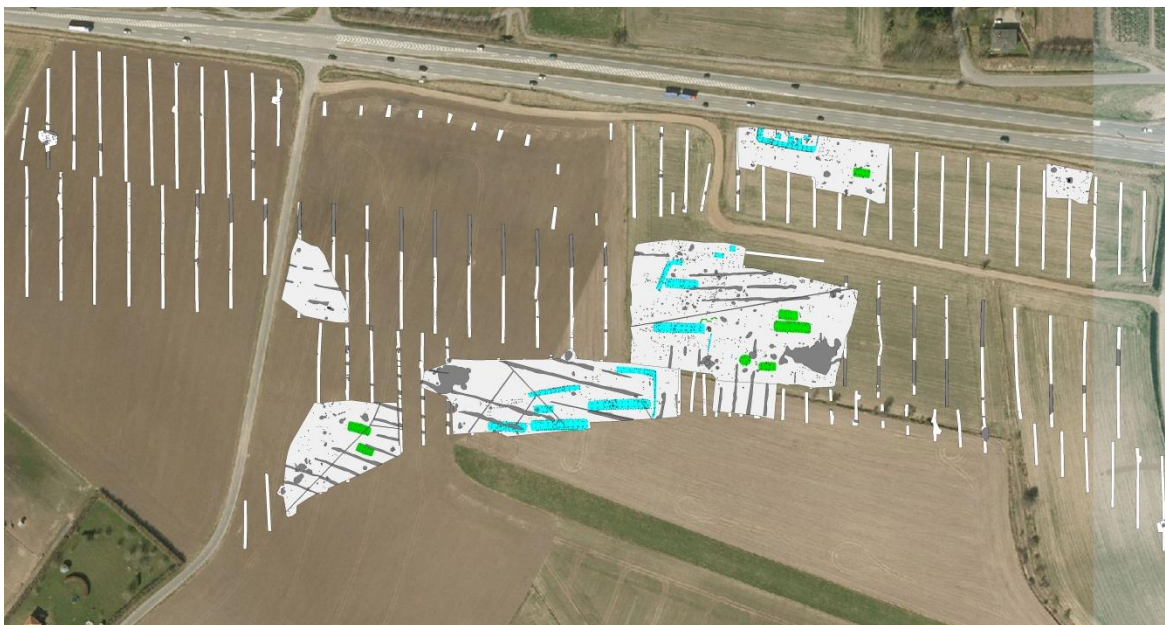

Figur 6; GPS-opmåling af anlæggene.

Undersøgelsens resultater

Der er i alt registreret 2303 anlæg på de tre etaper. Ud af dem er der 1162 stolpehuller, 149 gruber, 2 keramikovne, 3 brønde, 40 agerrener, 2 hørtørringsgruber, 8 grave og 2 kulturlag. Øvrige anlæg baserer sig primært på naturfænomener, dræn, stenspor og ikke-anvendte A-nr. De 1162 stolpehuller fordeler sig således: 242 tagstolpehuller, 215 vægstolpehuller, 56 indgangsstolpehuller, 221 hegnsstolpehuller og resten er stolpehuller uden kontekst. Ud af stolpehullerne tegner der sig 11 treskibede langhuse, 1 økonomibygning, 9 staklader, 2 småhuse og 10 hegnsforløb. Konstruktionerne daterer sig til både yngre bronzealder, førromersk jernalder og yngre romersk/ældre germansk jernalder. De er dateret ud fra typologi, fund af genstande samt flere C14-dateringer.

Der blev anvendt 432 X-numre som betegner et fund, der kan indeholde flere dele af samme element. X-numrene er fordelt på 213 med keramik, 11 med flint, 3 med jern, 1 med bly, 97 jordprøver, 14 stk brændt ler, 4 med slagge, 11 med knoglemateriale, 4 med trækul, 74 forarbejdede sten, bl.a. knusesten, kværnsten, slibesten og skåltegnsten.

Figur 7; Oversigt over alle etaper samt søgegrøfter. De grønne områder er huskonstruktioner fra yngre bronzealder/ældre førromersk jernalder. De lyseblå områder markerer hegn og huse fra yngre romersk jernalder. Kortbaggrund copyright Geodatastyrelsen. Ortofoto.

Yngre stenalder (3900-1700 f.Kr.)

Kun i begrænset omfang er der gjort fund fra stenalderen. Det drejer sig om få løsfund af flintafslag samt et enkelt ornamenteret skår. Skåret kan muligvis dateres til enkeltgravskulturen. I det østligste felt i etape II, blev der fundet to cirkulære stensamlinger, A1600 og A1601, som muligvis kan henføres til stenalderen idet de minder om lignende anlæg fundet på SBM1219

Kalbylund I og SBM1221 Bøgely I etape IV. Der blev dog ikke fundet daterende materiale i stensamlingerne og det må stå hen i det uvisse omkring funktion og alder.

Yngre bronzealder (1100-500 f.Kr.)

Et af de største og mest interessante fund på lokaliteten stammer fra den yngre bronzealder. Det drejer sig om nogle få huse, en mindre gravplads og et muligt kultisk område, som inkluderer en kæmpe skåltegnssten. Det hører til de absolutte sjældenheder at finde et så tydeligt sammenhængende miljø, både med de levende og døde.

Figur 8; Huset, K3, fra yngre bronzealder er her markeret med mel. Set fra ØNØ.

Bebyggelsen:

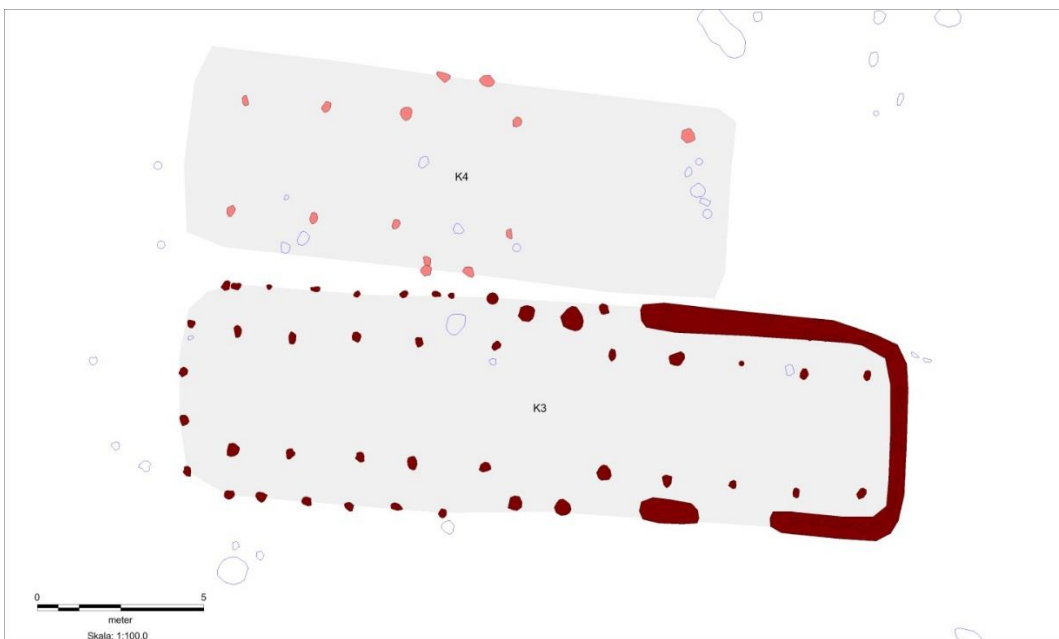
Bebyggelsen har formodentlig blot bestået af en enkelt familie. Der ses to huse som typologisk henføres til yngre bronzealder, men disse kan, grundet deres tætte beliggenhed, ikke have eksisteret samtidigt. Familien må derfor være bosiddende på stedet i mere end to hus-generationer, altså måske op til ca. 70 år. Det drejer sig om husene K3 og K4. Det er uvist, hvilket der er ældst. Husene adskiller sig dog markant fra hinanden i størrelse og udformning. K3 er noget større, måske endda op mod 50 m² større, end K4. K4 er lidt diffus i sin størrelse, da der ikke er

bevaret vægstolper og det samtidigt er lidt usikkert, hvor mange sæt tagbærende stolper der er. Til gengæld er K3 fint afgrænset med vægstolper, hvilket giver ca. 129 m² under tag. Særligt ved K3 er også de ti sæt tagbærende stolper, som står forholdsvist tæt og med jævnt mellemrum. Hustypen er den første af sin slags i Museum Skanderborgs ansvarsområde. Derimod er K4 mere af vanlig type for den yngre bronzealder. Husene ligger 25-30 m NØ for gravpladsen, K8.

I forbindelse med bebyggelsen er der også fundet enkelte spredte gruber (A333, A971 og A995) som ud fra keramikken dateres til yngre bronzealder. I nogle af dem er der fundet en hel del keramik. Af særlige fund kan nævnes et meget specielt ornamenteret kar, X38, hvor kun bunden er bevaret. Underdelen af karret, helt ned mod bunden, er ornamenteret med halvcirkler samt indstik. Karret er dateret ud fra de øvrige fund i gruben, A971. I samme grube ses flere rundhuggede skår, hvoraf to har en gennemboining, X129 og X133.

Figur 9; Til venstre ses en profileret hank, X80, som er fundet i en grube fra yngre bronzealder. Til højre ses bunden af et ornamenteret kar, X38, ligeledes fundet i yngre bronzealder-kontekst.

Figur 10; Digitaliseret plan over de to huse fra yngre bronzealder, K3 og K4.

Gravpladsen K8:

Gravpladsen med i alt 8 grave, strækker sig over et langstrakt areal på 5,4 x 2,5 m. Muldlaget over gravpladsen er kun på ca. 30 cm og der er registreret pløjesor i undergrundsniveau. Gravpladsen er nedslidt og kun ved ganske få af urnerne ses en hel profil, de fleste har kun ca. halvdelen af karret bevaret. Det betyder også at evt. gravgaver kan være forsvundet ved almindelig pløjning. I den systematiske udgravning blev der ved muldafrømning over den, allerede fra forundersøgelsen, kendte gravplads, taget muld af i 10 cm's lag, hvorefter arealet blev afsøgt med detektor. Der fremkom desværre ingen genstande af arkæologisk interesse.

Gravene lå (særligt mod øst) i et tyndt, meget humøst lag, som mest af alt virkede til at være rester af en gammel markoverflade. Der blev dog ikke observeret ardsfor eller andet der kunne bekræfte den antagelse. I alt blev der fundet 8 brandgrave, hvoraf den ene, A1087, kun er registreret som få og små brændte knogler i overfladen af det humøse lag.

Der ses forskellige typer af grave, af de i alt 8, på pladsen. Der er registreret fire urnegrave, A1081-A1084. Herudover er der en urnebrandgrube, A518 og to brandpletgrave, A1085 og A1088, og slutteligt en lille usikker brandplet, A1087. Alle urner, hvor fylden var bevaret, blev røntgenfotograferet.

Urnegravene

A1081 – Nedgravningen til urnen, X103, kan ikke observeres i profilen. Urnen er gravet ned i et gammelt humøst muldlag som er op mod 16 cm dybt. Selve urnen kan følges 12 cm ned. Under udgravningen stod det hurtigt klar at en større del af urnes hals og rand kunne findes nede i urnen, hvor den var kollapsede hen over knoglerne. Urnen kan derfor nogenlunde sættes sammen, så man kan se en hel karside. Det drejer sig om et treleddet kar, ca. 18-19 cm højt. Karret har en ruflet bug, mens stykket ned mod bunden og halsen er fint afglattet. Karret har to små båndformede hanke. Der fremkom en del hvidbrændte knogler, som var stærkt fragmenteret. Der blev løbende taget billeder under udgravningen af urnen, som viser knogler inden de splintredes ved optagning. Godt 1 kg knogler, X108, var bevaret.

Der er lavet to C14-dateringer (AAR20564 og AAR20566) på trækul fra fylden. De daterer begge to gravlæggelsen til YBA PV-VI.

Figur 11; Urnegravnen A1081 med urnen X103. Til venstre ses den i profil, og til højre ses den delvist limet sammen.

A1082 – Nedgravningen til urnen er 20 cm i diameter og kun 5 cm dyb. Det er da også kun bunden af urnen som er repræsenteret her. Der kunne ved afrensning ses små helt smuldrende knoglefragmenter på bunden af urnen, men ikke noget som kunne gemmes. Der er dog ingen tvivl om, at der er tale om en urnebund. Jorden omkring urnen er tørsoldet. Der fremkom hverken trækul eller knogler i jorden.

A1083 – Der kunne ikke registreres nogen nedgravning til urnen, X100, som er sat ned i et lyst gråbrunt sandet lerfyld. Den bevarede karhøjde er på 6 cm. Karret er fint afglattet og tyndvægget, og adskiller sig på denne måde fra de øvrige noget grovere urner. Ca. 1/3 af karret formodes at være bevaret.

A1084 – Urnen, X102, er gravet ned i undergrunden i en nedgravning kun lidt større end selve urnen. Nedgravningens diameter er på 30 cm og dybde på 16 cm. Fyldet i nedgravningen er lyst gråbrunt gulligt sandet ler, let udvasket og diffust afgrænset. Karhøjden er bevaret op til 13,5 cm, og der formodes at være ca. halvdelen tilbage af urnen. Ydersiden på karret er rødbrændt og ruflet, bortset fra det nederste bundstykke som er afglattet. Der var ca. 900 g hvidbrændte knoglestykker, heraf flere tænder. Ifølge udgraver var der en del større stykker knogler, som lå mod bunden af urnen, mens de mindre stykker lå øverst.

Figur 12; Dyb koncentration ved udgravning af en urne, X102.

Urnebrandgruben

A518 – graven blev fundet i forundersøgelsen, så fundnumre henviser til SBM1136 Hårup-Låsby Motorvej. Anlægsnummeret "A518" er dog ens på begge gravninger. Nedgravningen til gruben er 42 cm bred og 11 cm dyb. Selve urnen blev revet i stykker af maskinen, og kun ca. halvdelen af urnen blev fundet igen. Det var dog tydeligt at der stadig lå knogler i urnen. Fyldet i nedgravningen bestod af mørkt brunt leret sand med brændt knogle i, også store stykker. Knoglerne lå samlet i en lille klump. Selve urnen (SBM1136 X104) er max. 12 cm høj, rødbrændt og minder om en stor hankekop. Hanken er båndformet med to dybe vertikale furer i. Hanken sidder i forlængelse af randmunden og måler 5 cm. Interessant er, at der i gruben A333 er fundet en lignende hank, X80, hvilket antyder samtidigheden mellem boplads og gravplads.

Brandpletgrave

A1085 – Brandpletten er aflang og måler 46 x 18 cm i fladen. Dybden er 17 cm og pletten er rundbundet. Fyldet er mørk brungråt muldet homogent sandet ler med en del små stykker hvidbrændt knogle og enkelte stykker keramik. Knoglerne er centreret i den østlige del af anlægget. Der ses meget få trækulsnister. Jorden fra fylden er floteret og herefter soldet (begge

dele på Skanderborg Museum). Ved flotering blev der fundet lidt trækul, hvor der blev udtaget 1 prøve på hassel til C14. AAR20565 daterer graven til MFRJ, altså noget yngre end de øvrige grave. Spørgsmålet er om gravpladsen stadig er i brug i denne periode, eller om der er fejl i dateringen. Én prøve kan give en pejling af datering, men kan aldrig gøre den sikker. Interessant er den dog alligevel, da gruben A557, som rummer skåltegnsstenen, også C14-dateres til denne periode.

A1088 – Brandpletten er rundoval i overfladen og måler ca. 45 x 31 cm. Pletten er rundbundet og 16 cm dyb. Fylden er heterogent mørk gråsort let sandet ler med nister af gul undergrund. Der ses en smule hvidbrændt knogle i fylden. Fylden er floteret og der er udtaget tre C14-prøver (AAR20551-AAR20553), som alle giver en datering til YBA PV-VI.

Usikker brandplet

A1087 – En lille knoglekoncentration blev observeret lige N for A1083. Koncentrationen er desværre blot afsat på den håndtegnede plan over gravpladsen, og den er ikke beskrevet yderligere. Muligvis er det resterne af en brandplet. Da fyldskiftet omkring brandgravene blev fjernet efter udgravning, er man dog sikker på der ikke var nedsat en urne på stedet.

Gravpladsens datering

Ud fra urnerne kan pladsen typologisk dateres til yngre bronzealder. Variationen i gravformer peger på slutningen af yngre bronzealder. Slutteligt er der i alt 6 C14-dateringer fordelt på 3 brandgrave. De fem af prøverne er entydigt dateret til YBA PV-VI, mens den 6. prøve dateres til MFRJ. Prøven der stammer fra brandpletten A1085, kan selvfølgelig være en forurening. Interessant er det dog at gruben A557, hvor den store skåltegnssten befandt sig, ligeledes er C14-dateret til MFRJ. Kan der være et ophold på et par hundrede år, hvor gravpladsen ikke benyttet, hvorefter den tages i brug igen og man flytter samtidigt rundt på den store sten? Det virker let usandsynligt, men skal dog tages med som en mulighed.

Skåltegnsstenen, X99 og dens sakrale omgivelser

Gruben A557 overlejres meget tydeligt i overfladen af et moderne fyldskifte, A556, hvori der lå en større sten. Under udgravning af A557 blev den større sten afrenset og de små skåltegnsgruber blev synlige. Herefter blev strategien lagt om og der blev udlagt en krydsbalk i de to gruber, for at finde ud af, hvordan stenen var havnet deri.

Gruben A557 indeholdte en del keramik og bestod af mange lag, der vidner om en gradvis opfyldning. Alt i alt minder gruben meget om en helt almindelig affaldsgrube. Keramikken deri peger på en datering i førromersk jernalder, hvilket bekræftes af tre C14-dateringer (AAR20254-AAR20256). Prøverne er udført på forkullet korn og daterer enstemmigt anlægget til MFRJ. Midt i

anlægget ligger to større sten, som i udgravningssituationen blev betragtet som fundament til skåltegnstenen. Dette anses ikke længere som en mulighed, da stenen må forventes at være noget ældre end gruben.

Ser vi på gruben A556, er det tydeligt, at der er tale om en moderne grube, som klart skærer A557. A556 står skarpt i fladen, såvel som profil og indeholder brunt leret sand stærkt opblandet med gult leret sand. Gruben er uden tvivl gravet for at kunne nedkule den store sten, som formodentlig har genereret dyrkningen af marken. Gruben er knap 60 cm dyb og er forholdsvist fladbundet med afrundede sider. I fladen er den forholdsvist rund med flere lige sider, ca. 2 x 2,2 m, og en lille udvidelse mod nord. Gruben er formodentlig maskinelt gravet grundet dens regulære sider og bund.

Figur 13; Profilbillede af gruberne A556 og A557 samt skåltegnstenen X99. Set fra Ø.

I felten var den åbenlyse tolkning af skåltegnstenen havde stået på de to større stenfundamenter i gruben A557, men eftersom dateringen på gruben nu endeligt er bekræftet som yngre, må tolkningen forkastes. En anden mulighed er, at stenen har ligget/stået ved siden af A556, enten mod øst eller vest, hvorefter den er blevet trukket ned i hullet af en maskine.

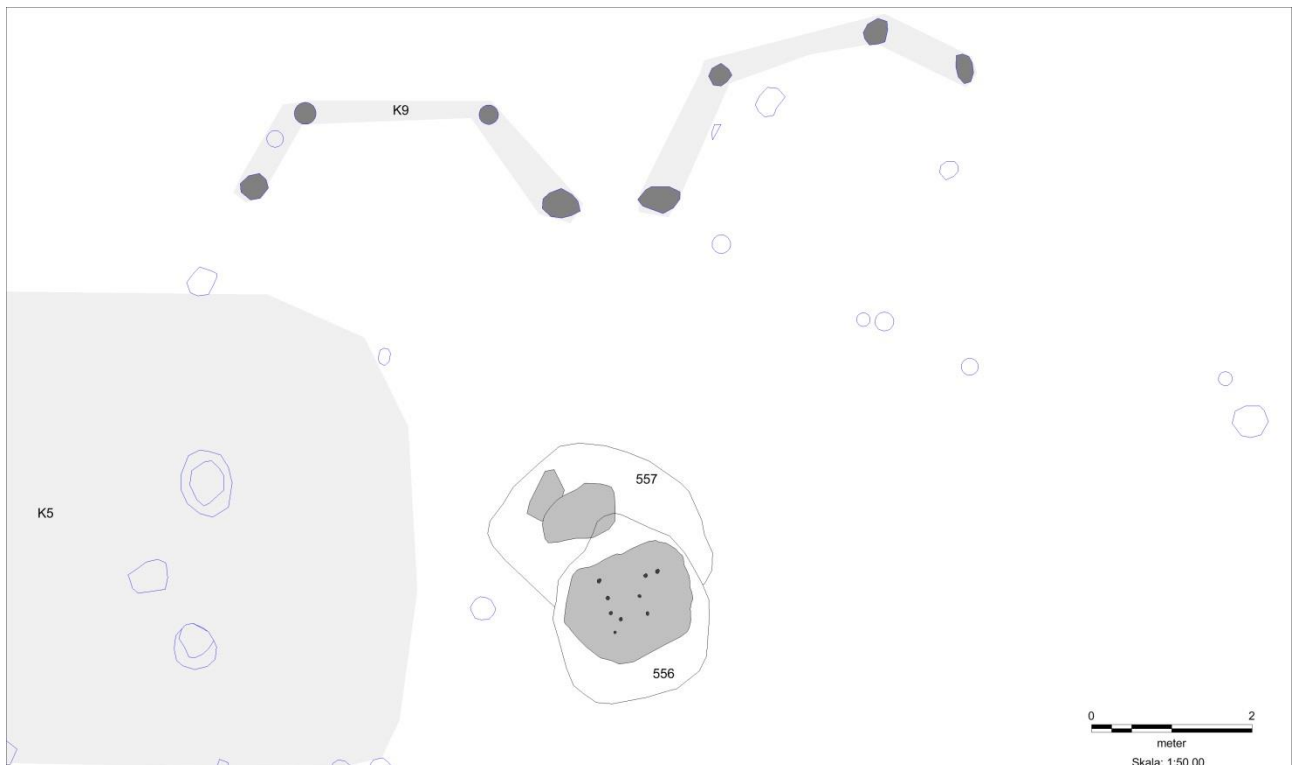

Figur 14; Skåltegnstenen, X99, med og uden markering af skåltegn.

Selve skåltegnstenen er 3-4 ton tung granitsten (vandreblok fra det nordlige Bohuslen - ifølge Leif Vognsen) med flad "forside" og rundbuet bagside. Standfladen har været ca. 1,2 x 0,6 cm. Højden på stenen er 125 cm, mens bredden er ca. 165 cm. På den flade forside ses min. ni skåltegn (skåltegnene er mellem 4,5-6 cm brede og mellem 0,5 og 1,5 cm dybe), placeret i bølgende linjer på hver sin side af en (delvis) naturlig T-formet rille, som befinder sig midt på stenens "forside". Rillen er op til 2 cm dyb (dybest ved den vertikale rille) og smallest på det dybeste. Den vertikale linje er 65 cm lang, mens den tværgående som former det store T, er 42 cm lang. Leif Vognsen samt Flemming Kaul har beset stenen. Førstnævnte mener, at rillen kan være dannet af menneske, mens Kaul mener, at rillen i første omgang er naturlig, men dog kan være hugget dybere (jvf. den smalle rille i bunden), samt evt. lavet den bredere. Hvis rillen er intentionel har den haft en symbolsk betydning. "T"-rillen på Flensted-stenen har ingen direkte paralleller. Der findes dog enkelte steder med indridsede lige streger, som bl.a. på Klintebakken på Bornholm, der ligeledes har en central ristet fure. Her tolkes ristningen som værende et sted hvor kvinder kunne kure ned ad stenen og opsamle stenens kraft og dermed forøge deres frugtbarhed.

Sammenfaldet mellem de ni skåltegn og de otte gravlæggelser, som blot ligger ca. 27 m SØ herfor, synes påfaldende. Kan skåltegnene være en numerisk gengivelse af gravpladsen og evt. fungere som et oversigtskort over pladsen, hvor hvert skåltegn repræsenterer en afdød? Kan den ristede fure markere et slægtsskel således, at der er tale om to slægter gravlagt på samme plads? Furen kan måske også repræsentere et naturligt skel, ådal eller vej.

Under alle omstændigheder er sammenhængen mellem bebyggelse, gravplads og kultplads helt unik. I forvejen er skåltegnsten en sjældenhed i Museum Skanderborgs ansvarsområde, hvor der kun kendes en lille håndfuld.

Figur 15; Her ses en digitaliseret plan over de to gruber, A556 og A557, hvor skåltegnstenen lå i A556. Lige nord for ses et anderledes hegnsforløb med en mulig midterstillet indgang. Hegnet formodes at repræsentere indgangen til et helligt område med en kultisk sten og et gravområde.

Et lille hegn med en åbning foran skåltegnstenen skal måske tolkes som en indgang til et sakralt område. Hegnet K9 består af ni ensartede stolper, med en central åbning på ca. 1,2 m. Den store skåltegnsten ligger 5 m direkte syd for indgangen, men da stenen ikke oprindeligt har ligget her, må vi formode at stenen enten har stået lidt forskudt for indgangen eller alternativt stadig ud for indgangen, blot lige syd for A556, altså ca. 6-7 m fra åbningen.

Slutteligt skal nævnes en lille skåltegnsten, som dog synes lidt for stor til betegnelsen "lommeskålsten". Det drejer sig om X1115, som blev fundet i et stolpehul i langhuset K22 fra yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder. Stenen vejer 970 g, nærmest kvadratisk og med to skåltegn. Skåltegnene er fordelt på hver sin modsatstillede side og måler mellem 3,5 og 3,8 cm i diameter og er 0,5 cm dybe. Stenen har formodentlig indgået i bronzealderens kultdyrkelse på stedet, herefter gået tabt og siden genfundet og deponeret i romersk jernalder.

Figur 16; Billedkavalkade fra optagning af skåltegnsstenen, hvor der var stor interesse for om der mon var noget på bagsiden. Stenen blev fragtet til Skanderborg Museum og står nu uden for Museets indgang.

Figur 17; Den lille skåltegnssten, X1115, med skålgruber på to af siderne.

Førromersk jernalder (500 – 1 f.Kr.)

Spredt på arealet er der registreret fire (K7, K16, K20 og K21) små treskibede langhuse, som ud fra typologi samt fire C14-dateringer dateres til ældre førromersk jernalder, evt. slutningen af yngre

bronzealder. Husene er generelt ringe nedgravet, med fire sæt tagbærende stolper, to modstillede indgangspartier i midten af huset og der er ikke bevaret vægstolper. Ved K20 ser opbygningen ud til at have rummet 5-6 sæt tagbærende, men huset er så nedslidt/ringe nedgravet, at det er svært at fortolke.

Omkring husene er der mange gruber, hvoraf hovedparten kan dateres ud fra den fundne keramik. Hovedparten af gruberne dateres til overgangen mellem bronze- og jernalder, men enkelte er nøjere bestemt til FRJ PII. Fundene består primært af keramik, men også flere knusesten og kværnsten er repræsenteret. Dateringsspecifikke fund er bl.a. fragmenter af svalerede-ører. På SBM1219 Kalbylund I (ca. 1,3 km mod vest) blev der også fundet denne type og man må formode at disse to pladser kan have været samtidige i den ældre førromerske jernalder.

Blandt gruberne er der enkelte der skiller sig ud:

A2150, ovn

Ovnen er placeret i den øverste halvdel af en materialetagningsgrube på 280 cm i længden, 220 cm i bredden og 130 cm dyb. Resterne af ovnen afspejler sig ved et tykt lag af rødbrændt ler iblandet ubrændt ler. Lerlaget fordeler sig i en cirkulær bræmme i den vestlige halvdel af gruben, med en diameter på ca. 150 cm. Laget ses i forskellige niveauer, idet den mod nord er tættest overfladen, hvorefter den falder mod syd. Det rødbrændte lerlag er særligt mod toppen af laget iblandet gult ubrændt ler. Dette kan forklares med, at det er en kollapsede ovnkappe, hvor ydersiden af kappen formodentlig har været delvist ubrændt. Der ses intet forkullet lag i midten af det rødbrændte ler, som ellers ville være forventet om der var tale om både ovnbund og kappe. Heller ikke under lerlaget er der observeret større mængder trækul. Udbredelsen af lerlaget og dens massive udtryk gør dog at der ikke kan være tale om tilfældigt ovnaffald. Der må være tale om en konstruktion i gruben. I de underliggende lag samt det overliggende lag, er der fundet keramik, heraf flere skår fra tønndeformede kar samt en mulig del af en vulst, som i så fald vil trække gruben tilbage i yngre bronzealder. Keramikken viser ingen tegn på fejlbrænding og har formodentlig intet med ovnens funktionstid at gøre.

Figur 18; A2150. Udgravning af en ovn, der er sekundært placeret i en ældre affaldsgrube. Set fra Ø

A2706, grube med affald fra vertikal-ovn

I et større grubekompleks A2314 blev der fundet flere nedgravninger, heraf bl.a. A2706, som i første omgang blev snittet med maskinen. Profilen viste tydeligt en rødbrændt bræmme i den østlige side, og det blev derfor valgt at fritlægge det rødbrændte lag i den urørte halvdel. Det viste sig dog, at der næppe var tale om en ovn, men snarere affald fra en vertikalovn. I det rødbrændte lag blev der fundet flere større rødbrændte lerklumper, X1187, med spor efter vertikale huller på 4 cm i diameter. Selve pladen kan nogle steder måles til 8 cm's tykkelse.

Figur 19; Her ses en større klump ler, X1187, fra bunden af en vertikalovn. Der ses flere tydelige huller hvorigennem varmen er steget op fra det understillede fyrrum.

A557, affaldsgrube

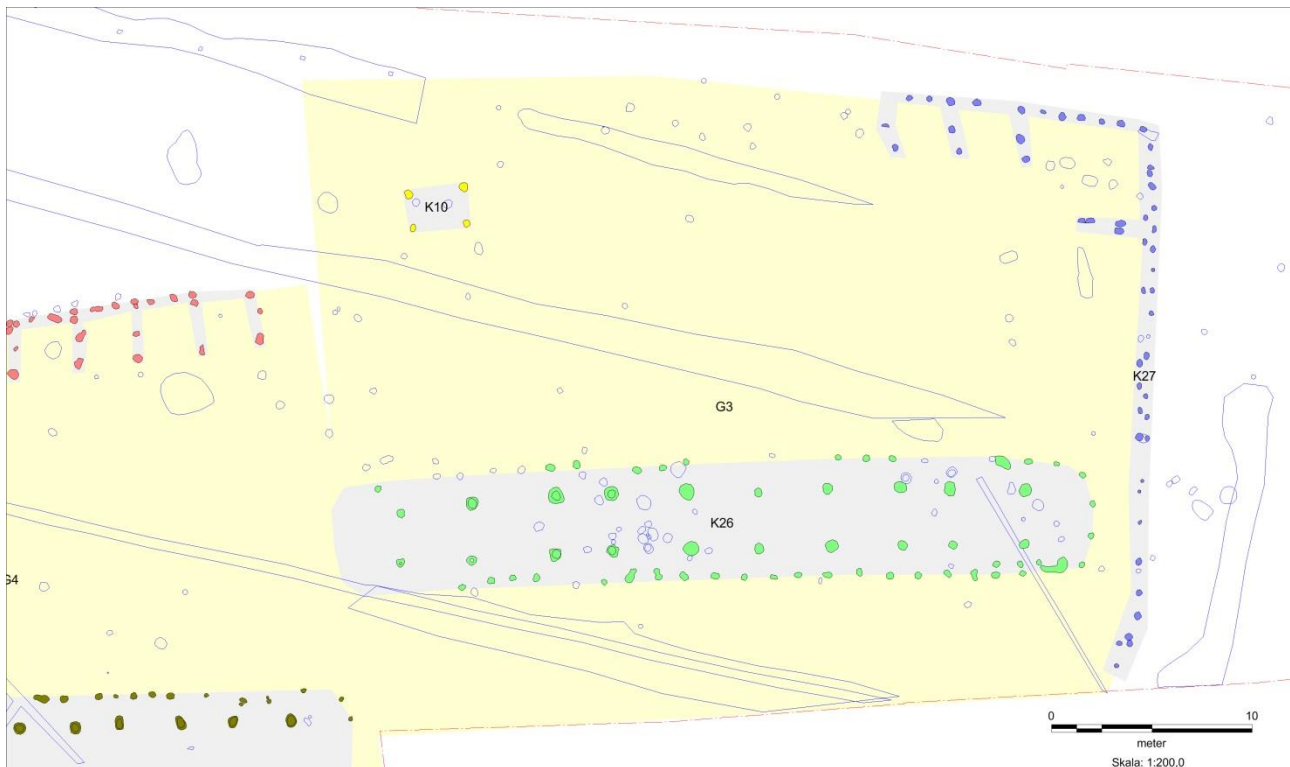
En grube der er C14-dateret til mellemste førromerske jernalder er A557, som overlejres af A556. I A556 ligger skåltegnsstenen X99. Se uddybende forklaring under afsnittet: Gravpladsen K8. Grubens datering peger tydeligt på, at nogle af de treskibede små huse kunne stamme fra denne periode. En mulighed er huset K7, som blot ligger 37 m SØ for gruben. I gruben er der fundet en hel del keramik.

Figur 20; A557 - et større grubekompleks fra den førromerske jernalder. Set fra SØ.

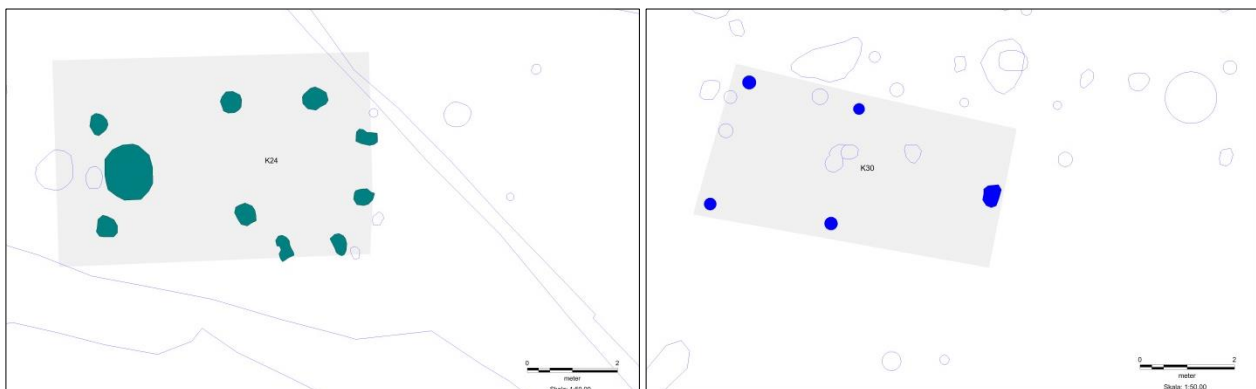
Yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder (175-549 e.Kr.)

På lokaliteten er der fundet seks meget velbevarede gårdsanlæg fra den yngre romerske/ ældre germanske jernalder. Gårdsanlæggene ser ud til at rumme et langhus/beboelseshus med stald samt mindre udhuse og staklader. Ved tre af gårdsanlæggene er der kun udgravet dele af tomterne, da resten af dem ikke blev berørt af anlægsarbejde. Langhusene (K1, K5, K22, K23, K26) har mellem 6 og 10 sæt tagbærende stolper og er mellem 19 og 37 m lange. Bredden på husene er mellem 5,4 og 5,9 m. Ved de fleste huse er der bevaret vægstolper. Gavlene er noget mere sporadisk bevaret, men der hvor de findes, ser de ud til at være afrundede. K5 havde meget dybe stolper med tydelige stolpespor. Her blev der taget floteringsprøver fra alle stolpespor og sidenhen foretaget en makrofossilanalyse på samtlige prøver. Resultatet fra dette omtales længere nede i teksten. Omkring de fleste langhuse ses et mere eller mindre bevaret hegn i form af et sadeltagshegn eller et enradet hegn.

Figur 21; Digitaliseret plan over gårdsanlægget G3 fra yngre romersk jernalder.

I gårdsanlæg G1 og G4 ses to småhuse (K24 og K30) med en anderledes konstruktion. Begge huse ligger nord for langhuset på den vestlige del af gårdspladsen og betragtes som økonomibygninger. K24 hører til G4 og består af 2½ sæt tagbærende samt to indgange – en i østgavlen og en i den sydlige langside trukket helt mod øst. I vestdelen af huset ses et areal, som betragtes som nedstampet område, et brugsareal. Huset er min. 5,7 m langt og ca. 4,1 m bredt.

Figur 22; Digitaliserede planer over småhuse. Til venstre ses K24 og til højre ses K30.

Det andet småhus er K30, som bedst betegnes som et hybrid-hus med to sæt tagbærende og en midtsulestolpe mod øst. Huset er min. 5,8 m langt.

Typerne er indtil videre ukendte i Museum Skanderborgs ansvarsområde, men lignende eksemplarer på K30 ses bl.a. ved Hjemsted Banke (Ehtelberg, 2003, s.226) i Sønderjylland. Huset på Hjemsted Banke dateres til slutningen af 3. årh. og er nok lidt ældre end K30 på Flensted.

Der er foretaget i alt 8 C14-dateringer fordelt på K5, K15 og K23, som alle daterer bebyggelsen til YRJ/ÆGJ. Flere af gårdsanlæggene kan have eksisteret samtidigt, men G3-G5 er muligvis samme gård som rykker sig gradvist mod øst, hvis man går efter teorien, at husene bliver længere jo yngre de er.

Gård

En gård er en fælles betegnelse for de bygninger, der har været knyttet sammen som en samlet enhed. En gård består typisk af et langhus brugt som bolig og stald og derudover et eller flere udhuse. Desuden er der eventuelt et hegn, der indhegner gårdspladsen.

Som før nævnt er der foretaget en arkæobotanisk analyse på langhuset K5, ud fra 18 prøver udtaget fra de tagbærendes stolpespor, eller hvis en sådan manglende, fra midten af stolpen. Der blev ikke fundet særligt mange rester af frø og korn, kun ca. 138 stk., men til gengæld viser de et tydeligt spredningsbillede. I den vestlige del af huset, samt ved indgangspartierne, ses langt de fleste frø og korn, mens fundmængden aftager drastisk mod øst. I den arkæobotaniske rapport tolkes dette som, at beboelsesdelen med ildstedet har ligget i den vestlige del, og at der har været en transport fra ildstedet og ud af huset, hvor man har tabt dele af ildstedsresterne, hver gang man har rensset op i ildstedet. Både byg, rug, havre, hør og sæddodder blev fundet i prøverne, men heraf er det kun byggen man forventningsvist har dyrket. De andre sorter kan lige såvel være fra ukrudtsplanter. Se endvidere rapporten af Radoslaw Grabowski "SBM1220 Flensted I, etape I,II och III".

Figur 23; Digitaliseret plan med fremhævelse af de seks gårdsanlæg (lys gul). Baggrundskortet copyright Geodatastyrelsen. Ortofoto 2015.

Senmiddelalder og nyere tid

Hør

Fra historisk tid er der fundet to hørtørringsanlæg placeret 160 m fra hinanden. Den ene, A2779, er aflang, N-S-orienteret, 150 cm lang, op mod 70 cm bred og flad bund med et sort trækulsholdigt lag i bunden.

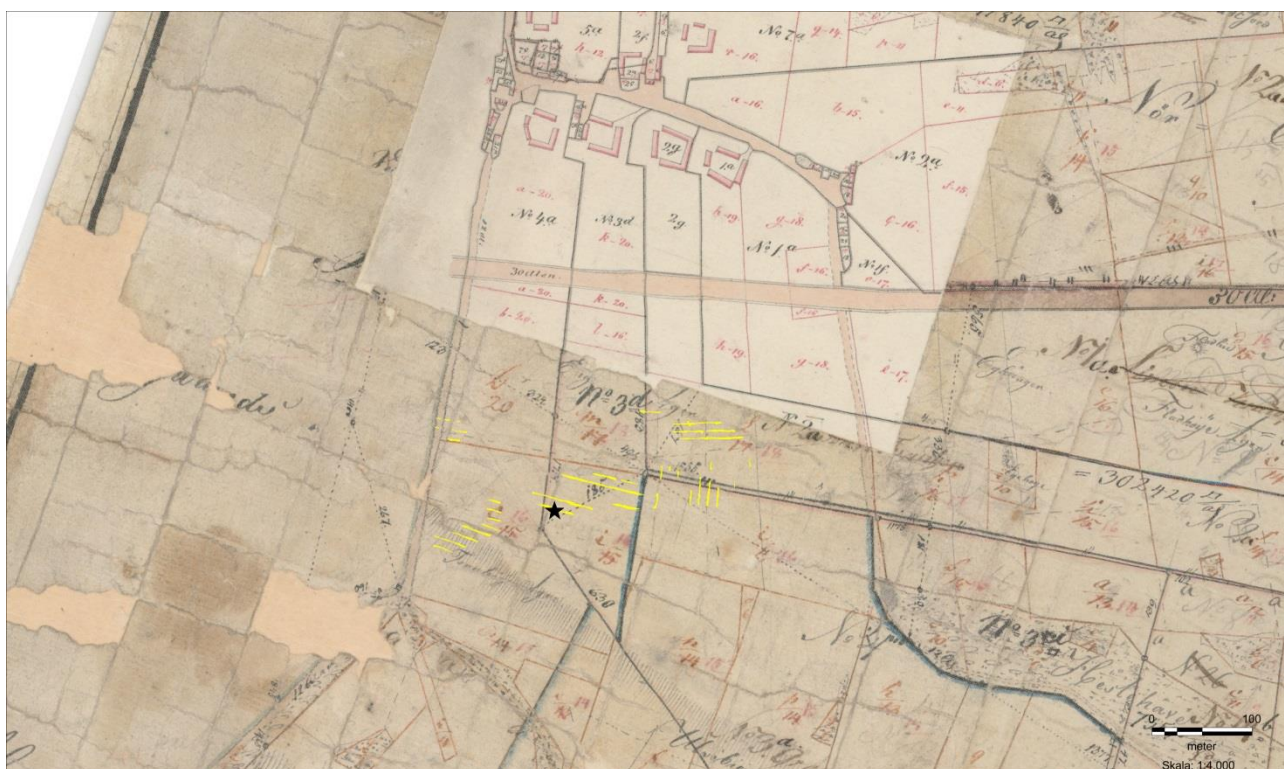
Den anden, A1550, er kun delvist afdækket i udgravningen, men den aflange form er tydelig nok. Anlægget er orienteret N-S. I profilet ses et tøndeformet snit, hvor bundlaget er et helt sort trækulsfyldt lag. Langs kanten og bunden ses en rødfarvning af undergrunden, hvilket understreger, at der har været tryk på varmen i gruben og trækulslaget stammer fra handlingen. Det afsluttende lag er et meget spættet fyld, som ser forholdsvist moderne ud. Der blev lavet en enkelt C14-datering på anlægget som faldt i ældre romersk jernalder. Dette anses dog for usandsynligt og der må være tale om en forurening. Dateringen er foretaget på en birkekvist, som man sagtens kunne formode er blevet fragtet sammen med tørven fra mosen. De fleste hørtørringsanlæg i DK er fra efterreformatorisk tid. Der er udført en makrofossil-analyse af det sorte bundlag. Analysen viste spor efter hør, havre og særligt græsser. Samtidigt blev der også fundet 300 ml forkullet tørve.

De få spor af hør er ikke unormalt i forbindelse med hørtørring, da stråene formodentlig er banket godt igennem inden de tørres. De øvrige frø, strå samt tørv, tolkes som tilført brandmateriale.

I Låsby er der tidligere udgravet flere hørtørringsanlæg, som dateres til efterreformatorisk tid (SBM 1289 Jens Martins Knudsens vej).

Middelalderlige marksystemer

Der er registeret marksystemer i form af agerrene – spor efter højryggede agre. Marksystemerne formodes at høre hjemme i middelalderen. På nedenstående kort kan man se, hvorledes agerrenerne fordeler sig. På orienteringen af agerrenerne er det tydeligt at se, at der er tale om flere marksystemer som respekterer hinanden. Kortbaggrund er original 1 kort, som er udarbejdet omkring år 1800. Sammenlægning af de registrerede agersystemer og kortet viser tydeligt at systemerne fundet på SBM1220 Flensted I er ældre end ved udarbejdelsen af Original 1-kortet, da systemerne ligger under bl.a. vej og skel.

Figur 24; Illustration af de registrerede marksystemer (gule linjer) med Original 1 kort liggende i baggrunden.

Slutteligt skal nævnes fundet af en hel hestesko, X1046, som er fundet i toppen af en agerren, A2191. Hesten er hvad man kalder af *gammeltysk* type og kendes i Norden fra 1500-tallet. Hesteskoen er med til at datere marksystemerne, som formodentlig hører hjemme i 1500-1600-tallet.

Figur 25; Hesteskoen, X1046, som blev fundet i toppen af fyldet fra en middelalderlig agerren.

Fremtidigt arbejde på stedet

Arealerne er frigivet til terrænregulering og vejanlæg i forbindelse med etableringen af motorvejen mellem Hårup og Låsby. Der er meget tydeligt at bebyggelsen, særligt fra yngre romersk jernalder ikke er afgrænset, og ved enhver form for anlægsarbejde uden for det berørte areal, bør forundersøges.

Skanderborg Museum d. 05 02 2016

Litteraturliste:

Ethelberg, P, Hardt, N., Poulsen, B. og Sørensen, A-B.; Det sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, Vikingetid & Middelalder. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland Nr. 82. Haderslev 2003.

Grabowski, R.; SBM1220 Flensted I, etape I,II och III. Afdeling for Konservering og Naturvidenskab. Nr. 17. 2015

Jensen, J.; Danmarks Oldtid. Bronzealder 2000-500 f.Kr. 2002

Jensen, J.; Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr. 2003

Jensen, J.; Danmarks Oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e.Kr.-1050 e.Kr. 2004

